گەرماتیا جیهانیٚ (Global worming)

ئەیهان جەمال

گەرماتیا جیهانی دهێتە هژمارتن ئێک ژوان دیاردێن هەرە گرنگ کو هەمی زاناییێن جیهانی پێڤە دمژویلن بو زانینا ئەگەران کا بوچی ئەڤ دیاردە رویدایە. هەر وەلاتەک ژلایێ خوڤە دڤێت ڤیٚ چەندیٚ ب گرنگی ڤە وەربگریت ب تایبەت کەسێن بسپور دڤی بواری دا، چونکە ئەڤ دیاردە دیٚ ل پاشەروژیٚ گەلەک خرابیا ل دویف خو هێلیت ئەگەر ب مجدی نەهێتە چارەکرن.

ئەگەریٚ گەرماتیا جیهانی ژی ئەوە کو مروڤی هەردەم هەول دایە وان رێکان ب کاربینیت ئەوێن ژیانا وی ب شێوەیەکیٚ ئاسان ب رێڤەدبەن وەک بو نموونە (ب کارئینانا سپلیێتا,سوو‌پێن گازیٚ, موەلیدێن کەهرەبیٚ, ترومبێل, جهێن کوپی کرنیٚ,وگەلەک کارێن دی)ئەڤ پروسە هەمی رێژەیەکا مەزنا ژ غازا CO_2 دەردینیت بو ئەسمانی، هەر دەمەکیٚ ئەڤ رێژە گەلەک مەزن بوو، هەلبەت ئەسمان نەشێت هەمییٚ ژیٚ راکەت دیٚ ئەسمان رێژەکا دەستنیشانکری راکەت ل دویف دەلیڤا وی هەی ئەو رێژا مای دیٚ زڤرینیتەڤە بو ئەردی و دیٚ بیتە ئەگەریٚ پەیداکرنا گەلەک ئاریشێن دی د سروشتی دا.

یادیارە کو پلێن گەرماتییٚ یێ بلند دبن ب شێوەیەکیٚ گەلەک بلەز و زاناییێن سەقای ئەڤ پێشبینیە نەدکر، ب تایبەت پشتی ئەڤ ڤەکولینێن ڤیٚ دوماهیکیٚ هاتینە کرن دیار دکەن کو دیٚ پلێن گەرماتییٚ ل هندەک وەلاتان دیٚ دوو جارا هێنە بلند کرن، ڤیٚ چەندیٚ ژی کارتێکرنەکا هەرە مەزن یا هەی ل سەر ژیانا مروڤی و ئاژەلی و کەسکاتییٚ,ئەگەر هەر رێژا CO_2 بەرەف زێدەبوونیٚ بچیت دیٚ ئاستیٚ ئاڤیٚ ل هندەک وەلاتان گەلەک بلند بیت ول هندەک وەلاتێن دی دیٚ هشکاتی پەیدابیت، هەروەسا دیٚ بیتە ئەگەریٚ کێم بوونا بەرهەمیٚ چاندنیٚ وکێم بوونا ئاژەلی و کێم بوونا بەرهەمێن ئابووری، ئەڤ چەندە دیٚ گەلەک ئاریشێن برسیٚ پەیدا کەت دناڤ خەلکیٚ دا,گەلەک زانا دبێژن مروڤ ئەگەریٚ پەیدابوونا ڤیٚ ئاریشیٚ یە ئەگەر هەر ب ڤی شێوەی مروڤی غاز و گازو دەرئینانا غازیٚ و گازیٚ ب کار ئینان دیٚ ل دوماهییا ڤی چەرخی رێژا CO_2 گەهیتە نێزیکی ٤٠ ملیارتەن سالانە,ئەگەر ئەم ڤیٚ ژماریٚ هەڤبەر بکەین دگەل ژمارا نوکەیا دەرئینانا غازاتا کو ٧ ملیارتەنن سالانەدیٚ گەهیتە ٣٣ ملیار تەنا کو ئەڤە ژمارەیەکا گەلەکا ب ترسە ل سەر هەمی ژیانیٚ ب شێوەیەکیٚ گشتی ول سەر دارستانیٚ ب تایبەتی، چونکە دارستان دهێتە هژمارتن سیها وەلاتان,دارستانە هەمی غازا CO_2 دهەلکێشیت و ئوکسجینی O_2 ددەتە وەلاتی،ئەگەر رێژا CO_2 بو گەلەک دارو بار ژی ئێدی نەشێت هەمی ڤیٚ غازا ژهەرکری بهەلکێشیت ودیٚ بیتە ئەگەریٚ بلند بوونەکا نەیا نورمال یا پلێن گەرماتییٚ.

ل ڤێریٚ دیٚ گەهیتە وی راددەی کو بەفرا چیاییێت جەمسەری حەل ببیت، هەروەسا ئەو وەلاتێن گەلەک ئاڤ لیٚ، دیٚ بن ئاڤ بن، ب تایبەت

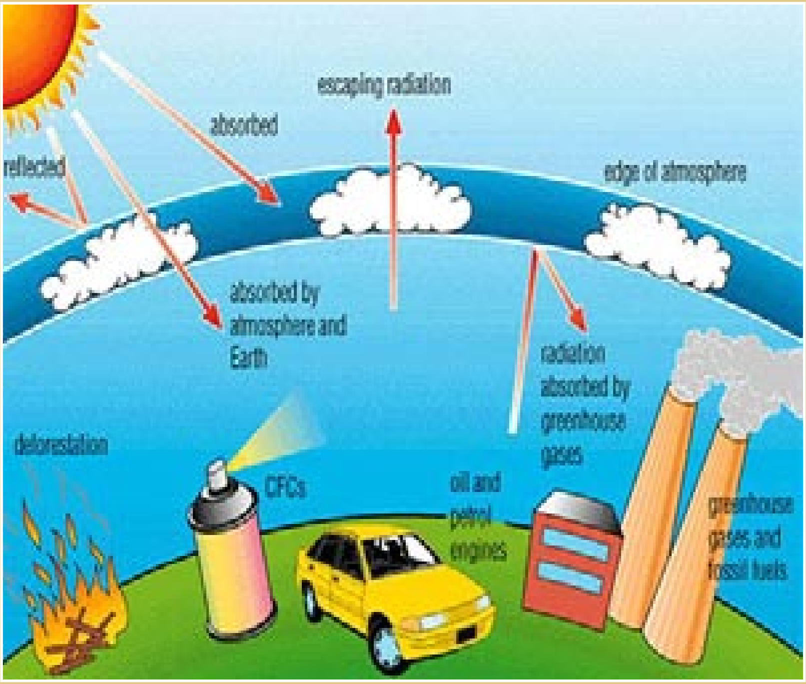

ئەو وەلاتێن گەلەک خەلک لێ دژین و دێ ژیان گەلەک ب زەحمەت کەڤیت، چونکە دێ بەرهەمێ چاندنێ یێ کێم بیت، هەروەسا ئەڤ پلێن گەرماتیێ یێن بلند دێ پتریا چیایێن بەفرێ حەل کەت و دێ بیتە ئەگەرێ کەفتنا بەرێن مەزن. هەروەسا دێ کارتێکرنا خو هەبیت ژلایێ تەندروستی ژی ڤە کو دێ بیتە ئەگەرێ نەهێلانا هندەک جورێت ئاژەلێت سەر ئەردی وهندەک جورێت گیانەوەران (حشرات) دێ دەرکەڤن کو دێ گەلەک نەخوشیان پەیدا کەن.

ئەو کەسێن پاراستنا ژینگەهێ دکەن دبێژن ئەو لەهیێن تا نوکە ئەم هەمی دبینین بتنێ وەک هشیاربوونەکێ نە بومە کو کارتێکرنێن CO_2 هێشتا دێ بلند تر لێهێن د چەرخێن داهاتی دا.

ئەو کومبوون وکونفرانسێن هاتینە کرن ل باژێرێ کیوتو ل یابانێ ل سالا ١٩٩٧ کو ب ناڤێ (جڤینەکا تەڤایی ژبو کێم کرنا غازێت ژەهرکری ژبو خاترا پاراستنا ژینگەهێ ب رێژا پتر ژ ٥٪) داکو ئەو گوهورینێن دسەقای دا چێببن هند کارتێکرنەکا مەزن نەبیت.لێ پتریا زانایا دبێژن ئەڤ کوومبوونە بتنێ دەستپێکەکا ئاسایی بۆ بوو کێمکرنا غازاتا، دڤێت رێژا ڤان غازاتا بو پێنجی سالێن بهێت دا بهێتە کێم کرن ب رێژا(٦٠٪) دا ئەڤ گوهورینێت سەقای دکێم کارتێکرن بن. وەکی ئەم دبینین کو ئەڤ بریارە پێدڤی ب بریارەکا سیاسی یا مەزنە، چوونکە گازوغاز ژێدەرەکێ گەلەکێ گرنگە بو کارکرنا هەر کارگەهەکا بیت، هەروەسا ژێدەرێت سەرەکی نە بوو بەرهەم ئینانا ووزێ ل وەلاتێن دەولەمەند وییێن پێشەسازی.

چ پێنەڤێت ل سەر مەهەمیا ئەوە کو هەرکارەکێ بکەین بەری هەر تشتەکی فاکتەرێن کارتێکرن ل سەر ژینگەهێ ل بەر چاڤ بێهنە وەرگرین، چونکە یا دیارە ژڤان ڤەکوولینا هەمیا کو مروڤ دهێتە هژمارتن ژێدەرەکێ هەرە گرنگ بو پەیداکرنا ڤێ دیاردا گەلەک بترس، دڤێت پاراستنا کەسکاتیێ و سروشتی بهێتە کرن،چوونکە ئەو دێ پاراستنا مە کەن ژ زیانێت دیاردا گەرماتیا جیهانی.